

Josep Carner: príncep, cònsol i ambaixador

Enric Bou

Università Ca' Foscari Venezia, Italia

Abstract In this article I examine the different contributions made by the poet and diplomat Josep Carner (1884-1970) to the diffusion of Catalan culture around the world. Due to the long years of residence abroad he also spread the European ideals through articles in the Catalan press. He was an official in the Spanish Consular service between 1921-38, and after the Spanish War, he went into exile, first in Mexico and after World War II in Belgium. In both countries he always provided help to the diffusion of Catalan culture. After discussing Manuel Castells' idea of informational society and Joseph S. Nye's concept of soft power of, and noopolitik of John Arquilla and David Ronfeldt, paying attention to stateless nation-building and public diplomacy based on the case of Catalonia, I discuss the many contributions to soft power by Josep Carner.

Keywords Josep Carner. Soft power. Exile. Nobel Prize. Jocs Florals.

Sumari 1 Introducció. – 2 Príncep. – 3 Carner diplomàtic. – 4 Exili a Mèxic i Bèlgica. Ambaixador cultural. – 5 Brussel·les. – 6 Jocs Florals. – 7 Poesia de llunyania i exili. – 8 Candidatura al premi Nobel.

1 Introducció

El poder *soft* és un concepte desenvolupat pel politòleg Joseph Nye a finals dels anys vuitanta. Es refereix a la capacitat d'un país (o d'una altra entitat) d'influir en els altres sense coacció o força, utilitzant l'atracció i la persuasió.¹ A diferència del poder dur (pressió militar o econòmica), el poder suau es basa en la configuració de les preferències mitjançant la cultura, els valors, la política i la diplomàcia. Entre els elements clau del poder *soft* destaca la cultura: l'atractiu d'una nació a través del seu art, música, cinema, literatura i tradicions (per exemple, Hollywood, K-pop, Bollywood). En el cas de Catalunya podem incloure altres elements com els valors polítics: l'atractiu del model de governança d'un país (la democràcia, drets humans), les polítiques exteriors: una diplomàcia justa i respectada pot millorar la influència dels programes d'educació i intercanvi; o el model econòmic: un sistema econòmic reeixit pot inspirar altres, com ara l'estat del benestar dels països nòrdics, la innovació de Silicon Valley, tenen menys importància. El poder més efectiu i d'impacte internacional de Catalunya és sens dubte la cultura en tots els seus aspectes. Abans de la guerra d'Espanya, Catalunya es va comportar com una potència cultural independent dels destins de l'estat espanyol i el caduc somni imperial de les espanyes. En el primer terç del segle XX l'activitat cultural autòctona o en relació amb les grans cultures europees fou excepcional. Pensem només en Miró i Dalí a París, Foix lector i difusor de les avantguardes des de la seva tribuna dels «Meridians» al diari *La Publicitat* (1922-36). Pau Casals, Robert Gherard, Frederic Mompou Schönberg; Josep Lluís Sert, impulsor del moviment modern en arquitectura i amb una gran presència al campus de la universitat de Harvard. Aquests són només exemples destacats d'una *intelligentsia* cultural de gran nivell i d'extraordinari impacte. A finals de la dictadura prosperà un apel·latiu, el de «catalans universals». Va donar peu a un documental d'Antoni Ribas, *Catalans universals* (1978-79) promocionada pel diari *La Vanguardia*. Contenia tretze breus biografies de catalans famosos arreu del món: Ignasi Barraquer, Josep Trueta, Francesc Duran i Reynals, Montserrat Caballé, Pau Casals, Josep Lluís Sert, Joan Miró, Josep Andreu (*Charlie Rivel*), Antoni Tàpies, Joan Oró, Antoni Puigvert, Salvador Espriu i Salvador Dalí. Els escriptors tenen un impacte més limitat fora de Catalunya perquè –en especial

¹ Es pot combinar amb el concepte de *Noopolitik* (del grec *noos*, que significa 'ment' o 'intel·lecte') un concepte introduït per John Arquilla i David Ronfeldt a finals de la dècada dels noranta com una nova forma de govern adequada per a l'era de la informació. Contrasta amb la *Realpolitik* tradicional (política de poder basada en interessos materials i força militar) en emfatitzar el poder de les idees, les narracions i la comunicació en xarxa a l'hora de configurar la influència global.

els poetes– ho tenen més difícil per ser coneguts fora del domini lingüístic. Un cas particular fou el de Josep Carner el qual s'allunyà del país, per raons laborals entre 1922-1939 o polítiques des del 1940 fins a la mort el 1970, i aquest fet no en va facilitar la difusió fora de Catalunya.

2 Príncep

La poesia de Josep Carner és una de les millors expressions del Noucentisme català. Des de ben jove, gairebé infant, demostrà un extraordinari domini de la llengua, que féu valer en poesia i prosa. Destacà com articulista, editor i impulsor d'iniciatives de tota mena. La seva poesia es caracteritza per un llenguatge de gran exactitud marcat per la ironia, combinant registres *lowbrow* i *highbrow*. De ben jove fou escollit membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Carner fou fonamentalment un Poeta. Ell mateix es considerava com a tal, i els lectors, l'entourage social dels moments d'esplendor, així ho confirmaren: era conegut popularment com el «Príncep dels Poetes». Com Leconte de Lisle o Paul Verlaine ho foren aclamats pels seus col·legues en votacions democràtiques.²

Al marge de la seva activitat cabdal com a poeta, en realitzà d'altres, relacionades de prop o de lluny amb la poesia. L'activitat com a prosista resulta de les més atansades i consubstancials. No tota la prosa, sinó la que ha gaudit del tracte de favor que significa el fet d'ésser antologada i recollida en volums autònoms. Cal associar aquest vessant de la producció carneriana amb la seva participació en empreses periodístiques. Ell, com d'altres intel·lectuals del seu temps, fou introduït en el periodisme polític gràcies a Prat de la Riba. En els primers anys del segle XX, inicià una col·laboració regular a *La Veu de Catalunya* amb articles que ara podríem qualificar de combat. I posteriorment, quan les vicissituds –les escissions– li ho aconsellaren, ho va fer també de manera regular a *La Publicitat*, esdevingut l'òrgan d'Acció Catalana. Les col·laboracions periodístiques no s'aturen aquí; perquè també fou el líder de revistes com *Catalunya* i *Empori*. O bé col·laborà en revistes infantils com per exemple *Violet*. Les col·laboracions de Carner a la premsa són episòdiques, relacionades amb una realitat concreta –ha d'interessar els lectors–, i és una intervenció sotmesa a la fugacitat que imposa el mitjà: d'allò que és candent i actual un dia, que s'oblida tot seguit. Carner es veié immers

² Altres poetes francesos que reberen la distinció de «Prince des poètes» foren: Pierre de Ronsard, Charles Marie René Leconte de Lisle (1885-1894), Paul Verlaine (1894-1896), Stéphane Mallarmé (1896-1898), Léon Dierx (1898-1912), Paul Fort (1912-1960), Jules Supervielle (1960), Jean Cocteau (1960-1963), Maurice Carême (1972-1978), i Léopold Sédar Senghor (1978-2001).

en el xuclador de l'article diari. Va confessar a Baltasar Porcel que durant períodes de temps n'havia arribat a escriure dos en un dia.³

Els condicionaments materials de la prosa de Carner ajuden a entendre alguns dels prejudicis envers aquesta, i introdueixen l'interrogant de les raons per les quals escriu en prosa. Es a partir d'aquesta activitat que podem intuir millor un dels drames íntims de la seva joventut, fins a l'inici de la maduresa: els patiments que visqué en l'intent d'aconseguir una professionalització com a escriptor. Un intent que fracassà, o millor dit, que bandejà per no considerar suficients els guanys que podia obtenir de la poesia i el periodisme. Per això l'any 1920, inesperadament, es presentà a unes oposicions consulars de l'Estat espanyol. La correspondència amb Guerau de Liost demostra àmpliament que ho va fer per raons estrictament crematístiques, per tal d'assegurar una vida mínimament digna als seus. I, malgrat l'allunyament, ¿fou per raons econòmiques o tan sols per una pruija expressiva que continuà col·laborant a la premsa? M'inclino més aviat per la primera raó, perquè tal com deia, en ple *Ferragosto* del 1923, en una carta a Bofill i Mates, el seu amic íntim: «Fora de la meva petita activitat periodística (obligada per les despeses creixents de la família), escric poca cosa o no cap». O bé, en una altra ocasió, la qualificava de «prosa tarifada». Es destaca aquí un primer interrogant important. Per que escrivia en prosa Carner? Hi ha tres possibles explicacions: l'estrictament econòmica; la voluntat de continuar present al país, malgrat l'allunyament provocat per la carrera diplomàtica, i l'intent moralitzador que traspua aquesta dedicació. Una dedicació que es pot comparar amb la de Xènius al «Glosari» (Bou 1985, 64-5).

Carner publicà diversos volums de ficció. Els que m'interessen són les mostres antològiques d'articles publicats a la premsa. Malgrat l'aparent dispersió, són volums ben sòlids, compactes, i ens dibuixen la forma definitiva de la prosa carneriana, Són *Les planetes del verum* (1918), *La creació d'Eva i altres contes* (1922), *Les bonbomies* (1925), *Tres estels i un ròssec* (1927), als quals cal afegir els volums editat per Albert Manent, *Del Pròxim Orient* (1973), i per Joan de Déu Domènech, *En els tròpics* (1994), tots dos publicats després de la mort de Carner. Són una selecció i una reordenació respecte un material immens. Carner assaja de «pensar» aquests llibres, de fer pensar el lector. Hi ha una ordenació temàtica, que ens permet una associació amb la seva dedicació a la poesia. Fou Carles Riba el primer que indicà que la prosa de Carner fora difícilment explicable sense recórrer a la poesia, en relació de dependència constant amb aquesta i mai a l'inrevés. Però una activitat marginal, com les col·laboracions

3 Cal esmentar també una activitat ingent com a traductor. Vegeu Cabré, Ortín 1984; 1992.

periodístiques, esdevé molt més consistent quan decideix de recollir-les en volum.

Tan bon punt iniciem la lectura d'aquests volums hi ha un interrogant que ens sorprèn i que crida a una resolució urgent: què estem llegint? Articles periodístics? Una mena d'aforismes? Quadres de costums? Contes? Poemes en prosa? Aquesta és una qüestió que s'ha plantejat sovint. La resposta més sovintejada ha estat l'estupefacció. Maurici Serrahima, posem per cas, en el «Pròleg» a les *Obres completes* (1968) volia que aquests textos no fossin altra cosa que «temes de conversa», obra d'un escriptor que parla amicalment amb el lector (Serrahima 1968, 818). Joan Fuster, d'altra banda, en el «Pròleg» de *Les bonhomies* (1964), en assajar de caracteritzar-les, esmentava la notable unitat dels volums de proses de Carner, aparentment pensades com un tot, i en destacava el caràcter literari oposat a periodístic:

ni el to, ni els temes, ni el redactat, no s'ajusten a allò que se sol considerar com 'periodístic': són ben bé 'literaris' cent per cent. Transferits al llibre, ofereixen una unitat i una consistència: que semblen premeditades i d'una peça. (Fuster 1964, 13)

Carner –com ja he indicat en un altre lloc (Bou 2020)–, si no s'inspirava en *l'elzeviro* o el *feuilleton* hi coincidia de manera sorprenent. *L'elzeviro*, va explicar Beppe Benvenuto, era l'article d'opinió, la prosa d'art, article de polèmica o fins una ressenya, que apareixia a la *terza pagina*, o a les pàgines culturals dels diaris, era un gènere típic d'inicis del segle XX a Itàlia. L'opinió excessivament xovinista de Benvenuto és que no existia en cap altre lloc al món (Benvenuto). El que no saben fer els crítics italians és relacionar aquestes *prosa d'arte* amb el *feuilleton*, un tipus d'escriptura molt semblant que fou practicat amb passió en la cultura germànica des del finals del segle XIX, i en especial pels periodistes escriptors del període d'entreguerres. Com va recordar Jeffrey Eugenides la millor manera de definir un *feuilleton* és referint-se a allò que no és: «No són notícies. No és la crònica local. El contrari d'un editorial, un *feuilleton* és descriptiu, filosòfic, fa giragonses i tendeix a la nota poètica» (*NYT Book Review*). Joseph Roth opinava sobre el que escrivia: «El *feuilleton* és tan important com la política ho és per al diari i per al lector és encara molt més important». I afegia amb un certa prepotència: «La raó per la qual la gent compra el diari són jo. No l'informe parlamentari. No l'article principal. No les notícies estrangeres... Jo no escric 'columnes enginyoses'. Dibuixo el retrat de l'època» (Hoffmann 2003, 16).

3 Carner diplomàtic

Carner va viure més de la meitat de la seva vida lluny de Catalunya. Només va passar vint anys de la seva vida adulta a Catalunya i, entre servei diplomàtic (1921-39) i exili (1939-70), en va passar quaranta-nou vivint a l'estranger. Jaume Subirana i Carles Casajuana han explicat amb precisió el periple de Carner en el cos diplomàtic espanyol:

Josep Carner i Puig-Oriol va ser diplomàtic durant divuit anys de la seva vida, de l'u de gener de 1921, en què va ingressar al cos consular, fins al 31 d'octubre de 1938, en què va cessar com a ministre conseller a l'ambaixada d'Espanya a París. La seva va ser una carrera relativament curta per dos motius: primer, perquè va ingressar-hi quan ja tenia trenta-sis anys, una edat bastant més alta que la mitjana. I segon, perquè la derrota de la República, a la qual Carner es va mantenir fidel, va implicar la seva depuració per part dels vencedors de la Guerra Civil. Entre 1921 i finals de 1938, durant aquests divuit anys, l'escriptor va tenir com veurem set destins a l'estranger i un a Madrid. (Subirana, Casajuana 2022, 118)

És evident que des de l'inici va voler aprofitar de la situació que li permetia viure amb una mica més de tranquil·litat econòmica. Un comentari del mateix Carner de l'any 1927, pot ser llegit com una reflexió en clau sobre la pròpia situació i la importància de disposar d'un lloc d'observació allunyat del propi país:

El cas de Joan Miró, acollit cordialment, exquisidament preat a la capital francesa, no és pas tot sol. No em requen pas les emigracions prestigioses quan elles compensen a la contrada pairal, en prestigi, el detriment que comporta l'absència. De moltes de dissorts podem venjar-nos florint en universalitat, en aquella universalitat efectiva que no és sinó l'elevació a transcendència humana del nostre temperament peculiar. Som un matís pràcticament inèdit en la civilització: tenim el deure d'enriquir el món.

[...] El millor remei per a no desnacionalitzar-se, en l'home com en el llinatge dels homes, és el geni. L'ambient propi del geni és la gran topada incruent i estimulantiíssima de les cultures en contrast. Per cara que hàgim de pagar la redempció de la nostra casolaneria, ens importa d'esdevenir albiradors, de voler ser «i no pas dins un marc de fites reglamentàries» els millors en tot; fórmula exigent que imposa una abnegació ben superior a la de totes les altres disciplines. (Carner 1927, 63-4)

Aquest text conté un programa d'actuació i una actitud, «la gran topada incruent i estimulantiíssima de les cultures en contrast», que ell no faria sinó aplicar fil per randa. A més, anuncia allò que

quinze anys més tard defensaria des de l'exili mexicà, l'«esperit d'universalitat» i l'«exigència de perfecció» com els dos principis pels quals ell havia regit la seva vida, que havia assajat d'inculcar per molts mitjans als seus conciutadans, i que en l'exili americà va adquirir un sentit més pregon i més dramàtic. A més, en una carta del 1922 especifica que no li cal tornar a Barcelona per continuar escrivint en català: «Hi havia una obligació moral de fer tornar en Fabra a Barcelona... Però ni jo em crec en cap ordre extraordinari, ni la meua tasca, com la d'ell, s'ha de localitzar a Catalunya: un nombre enorme d'obres literàries interessants han estat escrites per llurs autors lluny del país d'origen» (Subirana, Casajuana 2022, 123).

Carner va treure bon profit de la residència a l'estranger. Un testimoni excepcional fou Josep Pla, amb qui coincidí a Gènova en els temps convulsos de l'inici del *ventennio* feixista:

El solia trobar darrera d'una gran taula, firmant passaports o escrivint versos, fumant un toscano llarg, negre i d'exhalació considerable. Era, el canceller, fumador empedreït d'aquella abrupta fulla, que li proporcionava el que el poeta anomenava, amb aquell gust infal·lible de l'adjectiu precís, «el tabac més plausible». [...] Seia darrera la taula del despatx amb un aspecte rígid, el cap dret, l'espatlla vertical, el pit obert, i fent un gran contrast amb la fluïdesa, la plasticitat i l'enjogassament de la seva escriptura. Molt donat a caminar a la nit pels carrers deserts de les ciutats, sense rellotge, absolutament abandonat al misteri nocturn. I aquest devia ésser per a ell l'ambient més propici per a la captació de l'adjectiu. [...] Era prodigiós, enlluernador. No he conegut mai un home que tingués més recursos verbals que Josep Carner, més mitjans d'expressió, més riquesa d'adjectivació, més capacitat de transmutació de la realitat a través del llenguatge que la que ell tenia. És l'home d'aquests temps que ha parlat millor el català. (Pla 1972, 238, 241-2)

Josep Pla explicava així la passió de Carner per llegir premsa i llibres estrangers:

Llavors llegia molt -vull dir com sempre-, infatigablement (cosa rara entre la nostra gent després dels trenta anys). Però ho feia sense ordre, a l'atzar del que anava trobant a cada moment. Era un home que s'havia d'encarar amb un llibre cada dia, indefectiblement. Era, a més, un devorador de diaris anglesos (del *Manchester Guardian*) i dels excel·lents papers del nord d'Itàlia, de la *Stampa* de Torí i del *Corriere*. De Gènova llegia la premsa socialista: *Il Lavoro*, que era un diari d'aguda polèmica. El poeta tenia llavors trenta-cinc anys, posseïa un sobrant d'energia magnífic, era una esponja de captació de la realitat exterior. (Pla 1972, 244)

Viure a l'estranger li va facilitar conèixer a fons altres cultures. I això va tenir un impacte en la seva literatura, en especial en els articles que continuava publicant a la premsa barcelonina. Segons Marcel Ortín, gran estudiós de la prosa de Carner, és en el període de Gènova quan enceta una nova modalitat d'article literari «que consisteix en la recreació assagística de motius pròxims» (Ortín 1996, 275). Ortín considera que hi ha una diferència clara entre els articles recollits en llibre i els que no considerarà publicar. En els segons «predomina el judici sobre fets d'actualitat i la intenció crítica» (284). En els altres l'autor hi és present en l'elaboració dels temes: «en el tractament característic (admirat, irònic, paròdic) i en les associacions personals que estableix entre motius reals i imaginats» (284). Es tracta d'un estil individual, no periodístic, aquell que es distingeix

per un determinat ritme, una tria característica del vocabulari, una originalitat en la invenció de frases que no es troben en escriptors que treballen més amb els llocs comuns, un gran compte a l'hora d'escollir els mots més ajustats, i un gran poder de variar el ritme i l'estructura de l'oració perquè s'avinguin a l'esperit d'allò que s'està dient en aquell moment. (284)

Carner, podem dir, escriu unes miniatures urbanes, un tipus de text que es concentra en una petita anècdota: una trobada pel carrer, un gest, un esdeveniment efímer. Tota l'atenció es concentra en la forma: el que passa i una escriptura adequada. En les miniatures, la narració s'organitza presentant una forma ritualitzada i acaba amb l'esdeveniment descrit. És a la cruïlla entre l'assaig literari i l'escriptura etnogràfica, i per això és tan útil per captar el moment en la seva dimensió estètica. Carner no tenia ni la formació ni l'interès sociològic de Kracauer, però sí que era un observador fenomenal. A l'escriptor català li podríem aplicar la mateixa definició articulada per l'escriptor alemany quan deia que observava «unscheinbare Oberflächenäußerungen» (expressions superficials discretes), és a dir, els fenòmens fugitius i imperceptibles que es resisteixen tossudament a ser interpretats, i eviten la generalització conceptual (Mulder-Bach 1998, 10).

Joan Fuster destacava una característica dels articles que poden tenir a veure amb la llunyania, l'enyorament i el fet d'haver descobert altres països, amb altres habituds:

Avui, que tot això queda a penes diluït en l'enyorança dels ancians supervivents, nosaltres comencem a trobar-hi una nova curiositat, com en un àlbum de família. Ens hi sedueix la imatge d'una societat i d'una topografia que han canviat, o que fins i tot han desaparegut per sempre més, i que tanmateix conserven sobre el paper, embalsamades, una entranyable iridescència sentimental. I

d'alguna manera *Les bonhomies* són també un document històric.
(Fuster 1964, 15)

L'article «Sucar-hi» pot ser llegit com una crítica al menestralisme imperant al país, que impedeix el projecte cosmopolita que ell defensa: «Ningú no pot imaginar-se Napoleó remullant melindrets a la xocolata. Sense la voluntat decidida i l'esperit de domini de l'home que no està per brocs i menja un bistec, no menareu sinó una vida modesta o parasitària» (Carner 1925, 39) Aquesta digressió culinàrio-psicològica és el que li permet de deduir:

El més gran nombre dels bancs d'un país sucador són estrangers. Empreses urbanes o nacionals de rèdit segur són estrangeres. Les grans societats anònimes no existeixen, es pot dir. La gent sirga per a assegurar-se el suquet, però el suquet és individualista. Hi ha sínies en lloc de canals, i en lloc d'obriers amb automòbil, com als Estats Units, hom veu senyors amb tartana. (39)

4 Exili a Mèxic i Bèlgica. Ambaixador cultural

Acabada la guerra civil, Carner s'exilià, primer a Mèxic de 1939 a 1945, i després a Brussel·les, del 1945 fins a la mort. Émilie Noulet, la segona muller del poeta era belga. Els dos es van instal·lar a la capital i allí van ser professors de literatura.

L'episodi mexicà en la vida de Josep Carner (1939-45) havia de resultar productiu per a la producció literària del «Príncep dels Poetes». Això es degué, en bona part, al fet que Carner -tal com va reportar oportunament Pere Calders- tenia «una tècnica, un conjunt de fórmules provades» (40) per adaptar-se a nous indrets, noves situacions i destins. En part era una virtut natural; en part era producte de la pràctica de la carrera consular, que l'havia ensinistrat, des del 1921 a continus canvis de lloc de residència (de continent, de cultura). Segons Calders, Carner se servia de tres fórmules per assuavir els canvis freqüents: a) sempre veia el país al qual arribava de bell nou ple de possibilitats; b) «s'instal·lava sense caure en provisionalitat»; i c) «procurava tant com podia no mirar endarrera, a base -entre altres coses- de no escriure als amics absents» (Calders 1964, 40) La dada interessant, però, és el caràcter, que podem qualificar d'obert, de les instal·lacions de Carner en un nou indret. En el cas del pas a Mèxic, que, per raons òbvies, va ser molt més incert, ho va fer també amb més deler. En paraules de Pere Calders, testimoni excepcional d'aquell període, el Carner de Mèxic:

portava la vida d'un digne professor, amb l'aire de joventut d'un poeta. [...] A part de la seva tasca a la Universitat i

al *Colegio de México*, tenia encàrrec de diverses editorials o la il·lusió –per aquell temps, 1944-45, vaig sentir-li’n parlar per primera vegada– d’aplegar les seves obres completes. No va dubtar mai de la derrota del nazisme. Se’n refiava i estic segur que els seus plans per al futur es basaven en un triomf –cert i descomptat– de la democràcia. Ho dic perquè sempre havia tingut la impressió que, així que s’acabés la guerra, en Carner tornaria a Europa. Vivia, pensava i somniava com un gran europeu, i la seva estada a Amèrica, amb l’aparença de normalitat, no es devia a altra cosa que a un últim esforç, a unes ganes enormes de superar una etapa difícil més. S’acabà la guerra i, com creia jo, en Carner va disposar-se a deixar Amèrica. L’unia amb Europa –a part de tot el que ja sabem– una esposa belga menys forta contra l’enyorament. Suposo que, en 1945, la decisió de la partença devia plantejar-se amb un cert dramatisme. Es quedaria a Mèxic un fill casat i adaptat, i el poeta havia d’afrontar una vegada més la divisió i, potser, la ruptura. (Calders 1964, 56-7)

L’estada a Gènova li suscità l’adaptació al català de dites de la Ligúria, o l’estada a Costa Rica la incorporació de cocoters a la poesia, i la de Beirut comentaris encisats però plens de profunditat sobre l’Orient, ara, a Mèxic, també s’atansà encuriosit a la cultura local i restà comprès, com a mínim, per personatges rellevants com Alfonso Reyes i per altres elements –humans i espirituals– de la cultura popular autòctona. I de manera paral·lela a com ho havia fet des que era un infant amb les cançons tradicionals catalanes (com ho demostren tants textos seus, recreació de motius i ritmes del llegendari), s’interessà per l’expressió tradicional i la incorporà poc o molt a la pròpia obra de creació. Amb tot, cal no oblidar que Carner era ja un home dret i fet –tenia 45 anys–, no estava per gaires experimentalismes i, previsiblement, allò que li interessà de Mèxic fou el que confirmava les seves creences més íntimes, com ens ho demostren alguns dels textos assagístics que escriví durant el període mexicà. Així, per exemple, en la ressenya d’un llibre d’Alfonso Reyes, *Ultima Thule*, aprofità l’ocasió per introduir una lliçó aplicable al destí del poble català:

Que presideixi la cultura Europa o Amèrica, tenim la sort d’ésser un poble massa petit per a poder subsistir sense esperit d’universalitat i exigència de perfecció. I la nostra esperança ha d’ésser solidària de la d’aquests pobles americans; i han estat sortosos els fills de Catalunya que hagin après a estimar-los en l’honor de servir-los, en un contacte més íntim del que consenten els minsos intents espanyols de rescalfament d’un imperialisme, o les atencions somrients i una mica astorades dels casolans de París. (Carner 1985, 190)

«Esperit d'universalitat» i «exigència de perfecció» són dos dels principis pels quals Carner s'havia regit al llarg de la seva vida, que havia assajat d'inculcar per molts mitjans als seus conciutadans, i que en l'exili americà adquirien un sentit més pregon i més dramàtic. Ell mateix ho confirmava en identificar-se amb alguns elements de la cultura del país que l'acollia, per expressar inquietuds íntimes. Expressa així una concepció del *soft power* que veia necessari per ell mateix, en aquella situació difícil, però també per als seus connacionals.

Després d'arribar a Mèxic, Carner actuà tot seguit. I ho va fer de manera urgent. Al cap de poc temps havia establert una notable i sòlida xarxa de contactes –provoquen una sorpresa de pobletà en un home de poc món com Calders–, i havia posat el punt final a un extens poema, *Nabí*. Aquest –en versió espanyola– fou publicat el 1940 a la col·lecció «Lucero» de l'Editorial Séneca, que dirigia Jose Bergamín. La versió catalana fou publicada l'any següent a Buenos Aires. El 1943 publicà un altre llibre a Mèxic, l'obra de teatre titulada *El Misterio de Quanaxhuata* (1943). Sorpren la solució adoptada envers el problema de la llengua. Una prova del grau d'identificació –o d'homenatge?– de Carner amb el país que l'acollia és que la primera versió d'aquesta peça teatral fou escrita i publicada en espanyol: *El misterio de Quanaxhuata* (México: Ediciones Fronda, 1943). Un espanyol arcaïtzant però d'una gran qualitat. Aquest fet li valgué la reprovació de grups d'exiliats catalans: Lluís Ferran de Pol escriví un article molt dur sobre la qüestió. Deu anys més tard l'obra fou incorporada a la llengua catalana, *El ben cofat i l'altre* (Perpinyà: Ed. Proa, 1951), però era prou diferent per poder parlar d'una recreació més que no pas d'una simple traducció o versió.

Albert Manent, tot recollint l'opinió d'Émilie Noulet en el pròleg de la versió francesa d'aquesta obra de teatre, va destacar el fet que «és una mena d'homenatge a l'hospitalitat de Mèxic» (Manent 1982, 275). Però potser hi ha molt més que un simple gest d'agraïment. Sembla que Carner, en escriure el *Misterio*, vulgui exemplificar el consell que ell mateix havia adreçat als espanyols exiliats:

Nada debería descaminar a los españoles acogidos a la hospitalidad mexicana, de esta riqueza que les rodea en el paisaje, en el cielo, en el suelo, en la historia, en los afanes del espíritu y en la misma grandeza de las cuitas. Estos son parajes en que toca a los lejanos descendientes de los venidos en sus carabelas no empequeñecerse en nostalgias lugareñas ni mucho menos permitirse la esquividad petulante sino cobrar ámbito y crear con nueva y poderosa emulación, Harto, en el pasado, desvinculados de estas tradiciones neocontinentales, de esta apoteosis única de nuestra historia nos hicimos menguados olvidados por olvidadizos y pedestres. (Carner 1985, 181)

Així ho féu el poeta. Seguí al peu de la lletra el seu propi consell («cobra ámbito y crear con nueva y poderosa emulación») i s'aplicà a reelaborar una llegenda local, gairebé ínfima, que no apareix per enlloc en els grans tractats de la mitologia i divinitats mexicanes, com ara el clàssic estudi de Walter Krickeberg. Segons va explicar Manent: «Es basa en una llegenda religiosa índia, concretament dels *otomíes* de les muntanyes de Guanajuato» (Manent 1982, 275). L'interès per la cultura del país que l'acollia arribà fins i tot a *Absència* (1957), llibre en el qual publicà uns «Temes de la lírica Nàhuatl» (Amistat, Cant funerari. Cant de tristesa Requesta).

La dedicatòria que encapçala l'edició original del *Misterio* dona les pistes decisives per entendre la maniobra efectuada per Carner. La dedicatòria descobreix el responsable de la «mexicanització»: «A Francisco Orozco Muñoz | que contagiò gratos lugares y gentes | de Europa | con su amor a México, | al tutelar amigo | que me llevó a Guanajuato, dedico | este esparcimiento».

5 Brussel·les

Josep Carner, un dels pocs diplomàtics lleials a la República, havia conegut món gràcies a la seva professió. Va viure a Gènova, Le Havre, Hendaia, Beirut, on havia mort la seua primera muller, la xilena Carmen de Ossa, Brussel·les (1936-37) i París (1937-38). Després dels anys a Mèxic, tot just acabada la guerra, el setembre de 1945, Josep Carner i Émilie Noulet tornen a Bèlgica i s'instal·len sols a Brussel·les (els fills del primer matrimoni eren a Mèxic i als EUA) en una situació que fou molt estable. Carner, que havia estat professor a la Universidad i al Colegio de México, reprendrà la docència a la Université Libre de Bruxelles (d'ençà del 1946 i fins al 1954): hi serà professor i, més tard, director de l'Institut Hispanique. A més, no abandonarà el seu paper entre la comunitat exiliada. Fins a finals dels anys cinquanta, Carner gaudí de bona salut. Així va poder assumir no només responsabilitats acadèmiques, sinó també polítiques i culturals, viatjant sovint per Europa: París, Venècia, Ostende, Keerbergen, la Provença... En aquests anys de molta activitat, Carner decideix de no publicar a Catalunya mentre hi hagi la dictadura franquista (Subirana 2000a).

Durant els anys cinquanta i la primeria dels seixanta va assistir a reunions, trobades i congressos literaris com les *Rencontres Européennes de Poésie* (1951), la *Biennale Internationale de Poésie* a Knokke (1952) o les *Rencontres Genevoises*. En el volum *Prosa d'exili*, aplega, entre d'altres, el discurs de Carner en nom dels escriptors estrangers el 2 de setembre de 1962 en l'homenatge de la Universitat de Gant a Maurice Maeterlinck (Carner 1985, 214-16).

Va tenir una vinculació destacable amb la Société Européenne de Culture (SEC), fundada el 1950, amb seu a Venècia i que tenia el francès com a llengua oficial. Carner era membre del Consell Executiu de la SEC des del mateix any de fundació de l'entitat per part del filòsof italià Umberto Campagnolo. Aquest fou el secretari general i dirigí la revista, *Comprendre*, fins a la seva mort, el 1976. Entre els noms dels tres-cents promotors de la SEC, hi havia –al costat de Pere Bosch i Gimpera, Josep Carner i Eugeni d'Ors– Julien Benda, Norberto Bobbio, Massimo Bontempelli, André Breton, Benedetto Croce, Mircea Eliade, C.G. Jung, Thomas Mann, François Mauriac o Giuseppe Ungaretti.

6 Jocs Florals

Abans del 1921 Josep Carner participà en moltíssimes convocatòries de Jocs Florals arreu de Catalunya. Els premis eren una part important del seu sustent. A l'exili fou premiat amb l'Englantina als Jocs Florals de la Llengua Catalana que tingueren lloc a Montpeller per «Vetlla de retorn», que a *Poesia* (1957) esdevindrà «Cant del fill distant». El 1947 es tornà a presentar als Jocs, que se celebraren, sota la presidència de Carles Pi i Sunyer, a Londres –en el Memorial Hall de la Church House de Westminster–, i hi obtingué la Viola amb el «Cant de Raquel». Carner va obtenir set premis ordinaris als diversos Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a l'exili. A més de concursant, va tenir un paper important com a mentor i figura de prestigi que els consolidava. A Mèxic havia ja presidit els Jocs que hi tingueren lloc el maig de 1942, i el 1948 tornà a presidir els Jocs celebrats a París (al gran amfiteatre de la Sorbona, ple a vessar), amb Ferran Canyameres com a secretari. Carner els va presidir presideix i fou responsable que es celebressin, jugant-hi un paper decisiu, a més d'ostentar-hi la representació del president de la Generalitat a l'exili, Josep Irla. El 1955, convidat per Albert Manent, el poeta envià un text per ser llegit en una celebració privada i clandestina dels Jocs Florals a Barcelona. I l'any 1959, en l'edició en què es commemorava el centenari de la represa dels Jocs, Carner va tornar a presidir el Consistori dels Jocs Florals de la Llengua Catalana, que se celebraren de nou a París, a la Sorbona.

D'altra banda, Carner adoptà una posició política de protesta davant la dictadura. L'any 1952 va signar un document adreçat a la UNESCO contra la repressió del català, i escriví un dels capítols del llibre blanc sobre aquest tema editat a l'Argentina. L'any 1955 tornà a signar amb Pau Casals, Pere Bosch i Gimpera, Lluís Nicolau d'Olwer, Rafael Patxot, Carles Pi i Sunyer i Manuel Serra i Moret un document adreçat a la comissió dels Drets humans de l'ONU denunciant la repressió franquista contra la cultura catalana (Subirana 2000a). Aquest conjunt d'activitats demostra que Josep Carner en els anys cinquanta i part dels seixanta no es va limitar a reescriure i reordenar

la seva poesia, a fer de professor a Brussel·les, sinó que, a més, va tenir una important activitat en la difusió i exercici del *soft power* i va ser una veu de referència en el món de l'exili.

7 Poesia de llunyania i exili

Com a complement d'aquestes reflexions, vull citar complets dos poemes que poden ser llegits en clau de llunyania o d'exili, però que curiosament van ser escrits per Carner molt abans que abandonés Catalunya. «Retorn a Catalunya» va ser publicat al volum *Bella terra, bella gent* (1918) i expressa de manera única una idea de catalanitat a partir de petits elements: el pi integrat en un paisatge (gairebé de pessebre), la gent que camina, i el cant d'un petit insecte, el grill, que correspon al cant poètic:

Ja veig damunt la terra de foc el nostre pi.
Oh gent, que per les feixes daurades feu camí!
em sobta com un vi
la força tota vella i humil que ens agermana.
(És viu com la ginesta i com el blau marí
el teu escarafall, oh noia catalana.)

Com somrieu en hores del vespre, masos blancs,
entre pallers de bona companyia,
i cada mas ateny en curta rogalia
bosquet i blat i vinya i un marge amb tres pollancs.

Voldria, tot perdent-me per valls i fondalades
dir tes llaors, oh terra de salut!
enmig de coses fosques i vides oblidades
com aquest grill que canta dins un camí perdut

El poema «Bèlgica» concentra el dolor de l'exili. Una primera versió del poema, força semblant, va ser escrit per Carner l'any 1903, quan tenia només dinou anys, i fou publicat l'any següent en el primer llibre de poesia, *Llibre dels Poetas* (1904). El poema expressa el desig de poder viure en un país tranquil, culte i civilitzat, on tothom fa el que li toca fer i on els soldats són de joguina («(com els soldats de plom)»). En un país en pau, el poeta no tindria cap importància especial, seria «el senyor de cada dia». La versió definitiva, ara amb el títol de «Bèlgica», corresponia a la nova situació personal del poeta. Carner la va publicar al llibre *Llunyania* (Santiago de Xile, 1952). I aquest text extraordinari, concentra el *savoir faire* com a poeta, la capacitat de jugar amb la llengua. A la revisió de la seva poesia el va incorporar a la secció «Absència» del volum *Poesia* (Barcelona, 1957).

Si fossin el meu fat les terres estrangeres,
m'agradaria fer-me vell en un país
on es filtrés la llum, grisa i groga, en somrís,
i hi hagués prades amb ulls d'aigua i amb voreres
guarnides d'arços, d'oms i de pereres;
viure quiet, no mai assenyalat,
en una nació de bones gents plegades,
com cor vora de cor ciutat vora ciutat,
i carrers i fanals avançant per les prades.
I cel i núvol, manyacs o cruels,
restarien captius en canals d'aigua trèmula,
tota desig d'emmirallar els estels.

M'agradaria fer-me vell dins una
ciutat amb uns soldats no gaire de debò,
on tothom s'entendria de música i pintures
o del bell arbre japonès quan treu la flor,
on l'infant i l'obrer no fessin mai tristesa,
on veiéssiu uns dintres de casa aquilotats
de pipes, de paraules i d'hospitalitats,
amb flors ardents, magnífica sorpresa,
fins en els dies més gebrats.
I tot sovint, vora el portal d'església,
hi hauria, acolorit, un mercat de renom,
amb botí de la mar, amb present de la terra,
amb molt de tot per a tothom.

Una ciutat on vagaria
de veure, per amor de la malenconia
o per desig de novetat dringant,
cases antigues amb un parc on nien ombres
i moltes cases noves amb jardinet davant.
Hom trobaria savis de moltes de maneres;
i cent paraigües eminents
farien -ai, badats- oficials rengleres
en la inauguració dels monuments.
i tot de sobte, al caire de llargues avingudes,
hi hauria les fagedes, les clapes dels estanys
per a l'amor, la joia, la solitud i els planys.
De molt, desert, de molt, dejú,
viuria enmig dels altres, un poc de cadascú.

Però ningú
no se'n podria témer en fent sa via.
Hom, per atzar, un vell jardí coneixeria,
ben a recer, de brollador ben clar,

amb peixos d'or que hi fan més alegria.
De mi dirien nens amb molles a la mà:
-És el senyor de cada dia.

8 Candidatura al premi Nobel

L'any 1961 es va impulsar des de Barcelona una candidatura de Josep Carner al premi Nobel. L'iniciativa fou de Marià Trbal i Villena qui va proposar a Joan Colomines i Puig la constitució d'una comissió per aconseguir el premi Nobel per Josep Carner, un dels pocs escriptors catalans vius que podia tenir un ressò internacional. L'any següent es va constituir a Barcelona un «Patronat pro Premi Nobel de Literatura a Josep Carner» presidit per Jordi Rubió i Balaguer i integrat per escriptors i estudiosos del Principat (Ramon Aramon i Serra, Miquel Batllori, Josep M. Cruzet, J.V. Foix, Marià i Albert Manent, Joaquim Molas, Joan Oliver, Josep Palau i Fabre, Ferran Soldevila, Rafael Tasis i Joan Triadú), de Mallorca (Josep M. Llompart i Francesc de B. Moll), de València (Joan Fuster i Manuel Sanchis Guarner), del Rosselló (Josep Sebastià Pons) i de l'Alguer (Rafael Catardi). Joan Colomines i Marià Trbal havien d'exercir com a secretaris (Subirana 2000b, 211-34). Com explicà Jaume Subirana: «L'activitat havia de ser doble: a l'interior del país, cercar ajut per dur a terme l'empresa, i a l'exterior establir els contactes i les iniciatives necessaris per poder presentar la candidatura de Josep Carner al premi Nobel, de cara a una consagració internacional que fóra també la de la llengua i la cultura per el representada» (Subirana 2000b, 212). La candidatura del Nobel va propiciar la col·laboració d'un comitè des de Barcelona i d'Émilie Noulet des de Brussel·les. La muller de Carner s'ocupà de traduir al francès moltes obres de Carner i tot plegat representà una important difusió de l'obra de Carner en altres llengües. Malgrat el resultat fallit, l'esforç significà –en paraules del mateix Carner– que s'havia «fet una certa propaganda i fet prova d'una noble solidaritat» (Subirana 2000b, 234). Aquest va ser l'últim acte d'una vida singular, que, malgrat el fracàs (o justament per això), demostra com va poder desplegar amb gran efectivitat un *soft power* de dimensions descomunals.

L'any 1970 Josep Carner va fer un breu i polèmic retorn a Catalunya. Estava ja malalt i desorientat. Va tornar a Bèlgica després d'una breu estada de només dos mesos. Poc després va morir. Albert Manent resumia així la visita:

Carner, vençut per l'enyorança, tornà a Catalunya el 3 d'abril de 1970. L'amnèsia feia estralls en la seva memòria, i per això no copsà del tot l'apoteosi d'una rebuda plena de bons averanys. Vells amics, nous escriptors i periodistes que volien veure de prop el mític "príncep dels poetes", la gent del carrer que el reconeixia,

tots l'homenatjaren. El 20 de maig se'n tornà amb la seva muller, Émilie, i el 4 de juny morí a Brussel·les. Com pressentint la mort, tan propera, Josep Carner només havia tornat per dir adéu a Catalunya». (Manent 1982, 295)

Va ser enterrat al cementiri de Schaarbeek, a la ciutat on havia arribat des de l'exili mexicà. El gener del 1978 es van traslladar les despulles a Catalunya que des de llavors reposen al cementiri de Montjuïc.

Acabo citant un text corprendor, un sonet que resum la vida complexa del Príncep els Poetes, i és expressió de les angoixes de l'exili. És un dels poemes del llibre *El tomb de l'any* (1966):

Cap vent no mou el bri d'una esperança,
de cada núvol només cau neguit,
el destí s'enfondeix en malaurança,
potser la nit serà cent anys de nit.

El fat, però, no minva la frisança
pel que tant he volgut i beneït,
i ma feblesa diu que ja s'atansa
l'adéu-siau del cos i de l'esprit.

Potser ja massa dies he comptat
i en un recolze inconegut m'espera
la fi. Pugui jo caure incanviat

tot fent honor, per via dreturera,
amb ulls humits i cor enamorat
a un esquinçall, en altre temps bandera.

És un poema desesperat sobre el que Josep Pla va escriure un comentari singular:

Carner fou un home personalment fabulós. [...] Aquest home, totalment desconegut en aquest país per les generacions joves, ha estat un cas de capacitat d'expressió i de domini de la llengua literalment prodigiós. Deia el que volia. Quan parlava amb la gent deia el que volia i se'ls emportava com una fulla alleugerida pel vent. [...] Parlava de tot indistintament, sobretot de política. El seu món era el dels esnobs, els singulars. [...] Era un refinat, un retòric prodigiós, un impacte de la fraseologia liberal de l'època, i sobretot pel fet d'ésser un gran barceloní i un bohemí de coll planxat i ben vestit, arribà molt amunt en aquest país. [...] Membre de l'Institut d'Estudis Catalans, director d'una col·lecció literària, inspirador notori d'un diari, personatge important de la minoria noucentista. Considerat sempre un gran artista, i el punt de bohèmia que tenia l'ajudà

considerablement en aquest sentit. [...] Fou un home important. [...] I al capdavall hagué d'escriure aquest sonet. (Pla 1974, 315-17)

El poema expressa tristesa i frustració, víctima d'un destí que l'ha dut a l'exili. Sense esperança s'enfronta amb la mort que arriba, la foscor de la nit. En el poema llegim la fragilitat de la vida i l'atansament de la mort, i una tristesa concentrada en la metàfora final: l'antiga bandera ara només esquinçall.

Aquest va ser el testament d'una vida molt activa al servei de Catalunya, des de l'interior o des de l'exterior, i que en les múltiples facetes que hem pogut repassar aquí, demostra la capacitat de jugar amb la llegua –poesia i periodisme–, però també la voluntat de mantenir viva a l'exili i contra la dictadura maldestra, brutal i repressiva, que es vivia a Catalunya, d'expressar un testimoni de supervivència com a príncep, cònsol o ambaixador.

Bibliografia

- Arquilla, J.; Ronfeldt, D. (1999). *The Emergence of Noopolitik: Toward An American Information Strategy*. Santa Monica (CA): RAND Corporation.
- Benvenuto, B. (2002). *Elzeviro*. Palermo: Sellerio editore.
- Bou, E. (1985). «Ironia i lirisme en la prosa de Josep Carner». *Josep Carner. Llengua, prosa, poesia*. Barcelona: Empúries, 63-89.
- Bou, E. (1992). «Creació literària i dubte religiós: *El Misterio de Quanaxhuata* de Josep Carner». *Jornades d'estudis Catalano-Americans Octubre 1990*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 47-55.
- Bou, E. (2020). «Josep Carner prosista: flâneur i feuilleton». Puigvert i Solà, J.M.; Falgàs Casanovas, J. (eds), *Noucentismes: el Noucentisme català en el context cultural europeu*. Girona: Documenta Universitaria, 77-91.
- Cabré, L.; Ortín, M. (1984). «Aproximació a Josep Carner, traductor (Els anys de l'Editorial Catalana: 1918-1921)». *Els Marges*, 31, 114-25.
- Cabré, L.; Ortín, M. (1992). «Les traduccions de Josep Carner». *Catalan Review*, 6(1-2), 401-19.
- Calders, P. (1964). *Josep Carner*. Barcelona: Editorial Alcides.
- Carner, J. (1927). «Bellafila». *Tres estels i un ròssec*. Sabadell: La Mirada, 63-4.
- Carner, J. (1981). *Les bonhomies i altres proses*. Barcelona: Edicions 62.
- Carner, J. (1985). *Prosa d'exili (1939-1962)*. Barcelona: Edicions 62.
- Eugenides, J. (2003). «Joseph Roth's Movable Cafe». *The New York Times*, 2 February.
- Fuster, J. (1964). «Pròleg» a Josep Carner *Les bonhomies*. Barcelona: Edicions 62, 7-15.
- Hoffmann, M. (2003). «Introduction». Roth, J., *What I Saw: Reports from Berlin, 1920-1933*. Introduction and translation by M. Hoffmann. New York; London: W.W. Norton & Company, 11-19.
- Manent, A. (1982). Josep Carner i el noucentisme. Vida, obra i llegenda. Barcelona: Edicions 62.
- Mulder-Bach, I. (1998). «Introduction». Kracauer, S., *The Salaried Masses. Duty and Distraction in Weimar Germany*. London: Verso, 3-22.
- Nye, J.S. (1990). *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books.

- Nye, J.S. (1990). «Soft Power». *Foreign Policy*, 80, 153-71.
- Ortín, M. (1996). *La prosa literària de Josep Carner*. Barcelona: Quaderns Crema.
- Pla, J. (1972). «Josep Carner. Un retrat». *Homenots. Tercera sèrie. Obra completa*, 21. Barcelona: Edicions Destino, 233-72.
- Pla, J. (1974). *Notes per a Sílvia. Obra Completa*, 26. Barcelona: Edicions Destino.
- Serrahima, M. (1968). «La prosa de Josep Carner». Josep Carner, *Obres Completes*. Barcelona: Ed. Selecta, 807-25.
- Subirana, J. (2000). «L'exili d'un mite: notes biogràfiques sobre Josep Carner a Bèlgica (1945-1970)». *Journal of Catalan Studies. Revista Internacional de Catalanística*, 3. <https://www.uoc.edu/jocs/3/articles/subirana7/index.html>.
- Subirana, J. (2000). *Josep Carner: l'exili del mite (1945-1970)*. Barcelona: Edicions 62.
- Subirana, J.; Casajuana, C. (2022). «La carrera diplomàtica de Josep Carner». *Rassegna iberística*, 45(117), 117-44. <http://doi.org/10.30687/Ri/2037-6588/2022/18/007>.
- Xifra, J. (2009). «Catalan Public Diplomacy, Soft Power, and Noopolitik: A Public Relations Approach to Catalonia's Governance». *Catalan Journal of Communication and Cultural Studies*, 1(1), 67-85.

